www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

جۇجۇم* تۇغرىسىدا رىۋايەت

رەتلىگۈچى: راجە ئابدۇرېشىت ئىبراھىم

بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى «بۇلان» دەيدىغان ناھايىتى ئاۋات بىر شەھەر بولغانىكەن. خەلقى ئۆم، بايلىقى تولۇمۇش كەچۈرىدىكەن. بۇ شەھەرنىڭ ئەتراپىدا تۇرقان ئىسىملىك ئاق كۆڭۈل بىر پادىچى يىگىت ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ ئىنتايىن باتۇر، كۈچلۈك ئىكەن. دېمەتلىكلىرى ئىچىدە ئۇنىڭغا تەڭ كەلگۈدەك ھېچكىم يوق ئىكەن. تۇرقان ئوقيا ئېتىشقا، سالما تاشلاشقا قابىل، ئات چاپتۇرۇشقا كامىل، پەم ـ پاراسەتلىك ئىكەن. ئۇ بالاغەتكە يەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزى دائىم پادا باقىدىغان يايلاقتىكى بۇلاقنىڭ بويىدا ئۆسكەن چىنار تۈۋىدە ئارام ئېلىۋېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ئاق كەپتەر كۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقاندا توساتتىن بوران چىقىپ، بوران ئىچىدىن غايەت زور بىر قارا قۇش ئۇچۇپ چىقىپ، ئاق كەپتەرگە ھۇجۇم قىپتۇ. شۇئان دەھشەتلىك چاقماق چېقىلىپ، ئاق كەپتەر يەرگە چۈشۈپ كېتىپ ئېچىنىشلىق ناله قىپتۇ. قارا قۇش كۆزدىن غايىب بوپتۇ. تۇرقان چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ چۈش كۆرگەنلىكىنى بىلىپ ئەتراپقا قارىغانىكەن، بۇلاق بويىدا سولىشىپ قالغان بىر تال گۈل تۇرۇپتۇ. تۇرقان گۈلنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ قويۇپ، كېتىپ قاپتۇ. ئۇ كەچتە ئۆيىگە بارغاندا كۆرگەن چۈشىنى ئانىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇيۇ، بۇلاق بويىدا گۈل پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى دېيىشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. ئانىسى ئوغلىنىڭ كۆرگەن چۈشىگە قانداق تەبىر بېرىشنى بىلەلمەپتۇ. شۇ كېچىسى ئۇمۇ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە تۇرقان يايلاقتا پادا بېقىۋېتىپ چىرايلىق بىر قىز بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ ۋە قىزغا قاراپ قويۇپ، ئۇنى بۇلاقتا ئىتتىرىۋېتىپ كېتىپ قاپتۇ. قىز ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇلاقتىن چىقالماپتۇ. ئاخىر ئۆزىگە يالۋۇرۇپ:

ــ ئانا، ئوغۇللىرى مېنى بۇلاققا تاشلىۋېتىپ كېتىپ قالدى، مېنى بۇ بۇلاقتىن قۇتۇلدۇرۇۋالمىسلا تۇنجۇقۇپ ئۆلۈپ كېتىمەن، ــ دەپ ئۆزىنى ھەريان ئۇرۇپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئانا

---

* جۇجۇم ــ ئۇجمە.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

قىزنى بۇلاقتىن تارتىپ چىقارماقچى بولۇپ قولىنى سوزغانىكەن، قىزنىڭ قولىنى تۇتۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزىمۇ بۇلاققا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. ئۆز چۈشىدىن قورقۇپ كەتكەن ئانا، دەرھال ئوغلىنى ئويغىتىپ:

— ئوغلۇم، سەن بۇگۈن بۇلاققا قايسى قىزنى تاشلىۋېتىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

تۇرقان نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي:

— ئاپا، مەن پادا باقىدىغان يايلاقتا قىز نېمە ئىش قىلسۇن؟ ئەگەر قىز بالا بولغان بولسا بۇلاققا تاشلىۋەتمەي، ئۆيگە ئەكېلىپ سىزگە ھەمراھ قىلىپ بېرەتتىم، نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ قايتۇرۇپ سوراپتۇ.

ئانا كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇندىلا تۇرقان بۇلاققا چىلاپ قويغان ھېلىقى گۈلنى يادىغا ئېلىپ:

— مەن ئۇيقۇدىن ئويغانسام، بۇلاق بويىدا بىر تال گۈل تۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى قۇرۇپ قالمىسۇن دەپ بۇلاق سۈيىگە چىلاپ قويۇپ قايتىپ كەلگەنىدىم، — دەپتۇ. ئانا شۇئان:

— ئوغلۇم، تېز بېرىپ ئاشۇ گۈلنى ئەكەل، — دەپتۇ.

تۇرقان دەرھال بۇلاق بويىغا بېرىپ، ھېلىقى گۈلنى ئەكېلىپ ئۆيگە كىرىشىگە، گۈل يۇلتۇزدەك چاقناپ ئۆي ئىچىنى يورۇتۇۋېتىپتۇ. ئانا ـ بالا بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ، داڭقېتىپ تۇرسا گۈل زۇۋانغا كېلىپ:

— ئانا، بېشىمنى ئۆز قىزىڭىزنىڭ بېشىنى سىلىغاندەك مېھرىڭىز بىلەن سىلاڭ، — دەپتۇ.

ئانا ـ بالا گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ، خۇدىنى يوقىتايلا دەپ قاپتۇ. گۈل يەنە:

— ئانا، قورقماڭ، بېشىمنى ئۆز قىزىڭىزنىڭ بېشىنى سىلىغاندەك مېھرىڭىز بىلەن سىلىسىڭىز، مەن ئەسلىمگە كېلىمەن، — دەپتۇ.

ئانا گۈلنى قولىغا ئېلىپ ئاستا ـ ئاستا سىلىغانىكەن، گۈلدىن نۇر تاراپ، ئاستا ـ ئاستا يوغىناپ چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ. قىز شۇنچىلىك گۈزەل ئىكەنكى، ھۆسن ـ جامالىدىن ئايمۇ خىجىل بولىدىكەن. قىز تۇرقاننىڭ ئانىسىغا ئەدەپ بىلەن سالام قىلىپ:

— ئانا، مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقلىرى ئۈچۈن، سىلىگە كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەت، خالىسىلا، بۇ يەردە قېلىپ بىر ئۆمۈر خىزمەتلىرىنى قىلاي، بۇ مېنىڭ شەپقەتلىرىگە قايتۇرغان جاۋابىم بولسۇن، — دەپتۇ. ئانا قىزنى باغرىغا بېسىپ:

— قىزىم، بۇ نېمە ئىش؟ سىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— ئىسمىم ئايپەرى، كۇھىقاپتىكى ئاق دىۋىنىڭ قىزىمەن. ئۇ يەردە ھەر زامان يامانلىقنى ئويلايدىغان بىر قارا دىۋە بار. ئۇنىڭ ئوغلى ماڭا ئاشىق. قارا دىۋە ئوغلى ئۈچۈن ئاتا ـ ئانامنىڭ ئالدىغا ئەلچى بولۇپ كەپتۇ. ئاتا ـ ئانام ئۇلارنىڭ قارا نىيەت ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، تەلىپىنى رەت قىپتۇ. مەنمۇ قوشۇلمىدىم. شۇڭا، قارا دىۋە غەزەپلىنىپ، ئاتا ـ ئانام بىلەن ئۇرۇشۇپ، مېنى بۇلاپ كەتمەكچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئارىدىكى زىددىيەت كۈچەيدى. قارا دىۋە سېھىر ـ جادۇسىغا تايىنىپ بىزگە تۇرلۇك زورلۇق ـ زومبۇلۇقلارنى سالدى. ئاتا ـ ئانام ئاخىر چىدىماي: «قىزىم، بىز قارا دىۋىگە تەڭ كېلەلمىگۈدەكمىز، بىز سىزنىڭ قاراپ تۇرۇپ قارا دىۋىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشىڭىزنى خالىمايمىز.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

شۇڭا، بۇ يەردىن كېتىمىز، بىز قارا دۇنيا توسۇپ تۇرايلى» دېدى. مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ سۆزى بىلەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكانىمدىن ئايرىلىپ، بېشىم قايغان، پۇتۇم تايغان تەرەپكە قاچتىم. يەتتە كۈن يول يۈرگەندە قارا دۇنيانىڭ ئوغلى كەينىمدىن قوغلاپ كەلدى. مەن ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ قاچتىم. ئۇ قارا قۇش بولۇپ قوغلىدى. ئۇ مېنى تۇتۇۋېلىشقا ئاز قالغاندا، دەھشەتلىك بىر چاقماق چېقىلدى. ئەسلىدە ئاتا ـ ئانام مېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن قارا دۇنيا چاقماقنى سوقتۇرغانىكەن. مەن چاقماقنىڭ زەربىسىدە يارىلىنىپ، يەرگە چۈشۈپ گۈلگە ئايلىنىپ قالدىم، قارا قۇش مېنى تاپالماي قايتىپ كەتتى. قالغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ چۈشلىرىدە ئايان بولدى، ـــ دەپتۇ.

ھەممە ئىش ئايدىڭ بوپتۇ. ئانا ئايپەرنى قايتىدىن باغرىغا بېسىپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ ئايپەرى ئۇلار بىلەن بىرگە ھايات كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. ۋاقىت ئۇزارغانسېرى تۇرقاننىڭ كۆڭلى ئايپەرىگە چۈشۈپ قاپتۇ. ئايپەرىمۇ تۇرقاننى ياقتۇرۇپ قاپتۇ. ئانا ئوغلى بىلەن ئايپەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئاشىق ـ بىقارار ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ، ئوغلى ئۈچۈن ئايپەرىگە ئەلچى بوپتۇ. ئايپەرى تەكلىپنى قوبۇل قىپتۇ. ئانا توي تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇپتۇ. ئۇلار بىر قىز پەرزەنتلىك بوپتۇ. ئۇلار بۇنىڭدىن ئالەمچە شادلىققا چۆمۈپ، قىزىغا نۇرپەرى دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. نۇرپەرى تۇغۇلۇشىغا ئۆيدىكى مۇشۇكمۇ ئاسلانلاپتۇ، مېكىيان بېسىپ ياتقان تۇخۇملاردىن چۈجە چىقىپتۇ. ئۇلار بۇ ئۈچ ئىشنىڭ تەڭ كەلگەنلىكىگە ھەيران بولۇشۇپتۇ. بۇنىڭدا چوقۇم بىر سەۋەب بار، دەپ نۇرپەرىگە ئاتاپ بىر جۈپ چۈجە ۋە بىر ئاسلان بېقىپتۇ. ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتكەندە، ئايپەرى بۇدرۇققىنە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئۇلار بۇنىڭدىن خۇشال بولۇشۇپ، ئوغلىغا نۇرزات دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. تۇرقان ئۇنىڭغا ئاتاپ تاي ۋە ئىت بېقىپتۇ. تۇرقاننىڭ ئانىسى نۇرزاتنىڭ قىرىقى توشقاندا، كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. تۇرقان ئانىسىنى ھەرقانچە داۋالاتقان بولسىمۇ، كېسىلى ياخشىلانماپتۇ. بىر كۈنى ئانا تۇرقاننى يېنىغا چاقىرىپ:

ـــ ئوغلۇم، مېنىڭ ۋاقىت ـ سائىتىم توشۇپ قالغان ئوخشايدۇ. كۆز يۇمۇشتىن ئىلگىرى ئاتاڭدىن ساڭا قالغان ئامانەتنى تاپشۇرۇپ بېرەي، بۇ ئامانەت ئاتاڭغا بۇۋاڭدىن، بۇۋاڭغا بۇۋىسىدىن قالغانىكەن. بۇۋاڭنىڭ بۇۋىسى بۇ ئامانەتنى ئۆز ئوغلىغا قالدۇرغۇچە: «مېنىڭ ئەۋلادلىرىمدىن بىرەيلەن پەرى بىلەن توي قىلىدۇ. بۇ ئامانەتنى شۇ ئوغلۇمغا يەتكۈزۈپ بېرەلىسەڭلار، ئۇنىڭ خاسىيىتىدىن بالىلىرى بەختىنى تاپىدۇ. چۈنكى، ئاشۇ ئوغلۇم توي قىلغان قىزنىڭ دۇشمىنىنى مەن قالدۇرغان بۇ ئامانەتتىن قورال ياساپ ئاتسا، ئۇ سۆزسىز ھالاك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق قورال ئۇنىڭغا كار قىلمايدۇ. بۇ ئامانەت ئاشۇ ئوغلۇمغا يەتكۈزۈپ بېرىلمىسە، ئۇ ئاتا ـ بۇۋىسىنىڭ ئالدىدا قارا يۈز بولىدۇ. بۇ (جەۋھەرجەم (ئۈجمە)نىڭ ئۇرۇقى. بۇنى ئاشۇ ئوغلۇمنىڭ رەپىقىسى ئۆز قولى بىلەن تېرىپ ئۆستۈرۈشى كېرەك) دەپ نەسىھەت قىلغانىكەن. بولۇۋاتقان ئىشلاردىن قارىغاندا، ئۇلۇغ بۇۋاڭنىڭ دېگىنى سەن ئوخشايسەن. سەن بۇ ئامانەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ، بۇۋاڭنىڭ نەسىھىتىنى ئەملەگە ئاشۇرغىن، ـــ دەپ ئۆز يېنىدا ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر بولاقنى تۇرقانغا بېرىپتۇ. تۇرقان ئانىسى بەرگەن تۇگۈچىنى قولىغا ئالغانىكەن، شۇ زامان دىمىغىغا بىرخىل ئاجايىپ خۇش پۇراق ئۇرۇلۇپ، پۈتۈن جىسمى

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

لەرزىگە كەپتۇ. ئۇ ئۆمرىدە بۇنداق خۇش پۇراقنى پۇراپ باقمىغانىكەن. تۇرقان ئۇ پۇراقتىن مەستخۇش بولۇپ تۇرغاندا ئانىسى:

ـــ ئوغلۇم، ئاتا ـ بوۋاڭنىڭ ئالدىدا قارا يۈز بولۇپ قالماسلىققا ۋەدە بەرگىن، ـــ دەپتۇ. تۇرقان ئانىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ـــ ئانا، خاتىرجەم بولغىن، مەن چوقۇم ئاتا ـ بوۋامنىڭ نەسىھىتىنى ئەملگە ئاشۇرىمەن، ـــ دەپ ۋەدە بېرىپتۇ. ئانىسى خاتىرجەم ھالدا كۆز يۇمۇپتۇ. ئۇلار ئانىسىنىڭ مېيىتىنى ئۆزىتىپ، نەزىر بېرىپتۇ.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئايپەرنىڭ قەلبىدە بالىلىرىغا ئاتاپ باغ بەرپا قىلىش ئىستىكى پەيدا بولۇپ، ئۆينىڭ ئەتراپىغا كۆچەت تىكىپتۇ. ئۇ يەرنى «ئۆسكىلەك» دەپ ئاتاپتۇ. تۇرقان بۇ ئىشتىن تولىمۇ خۇرسەن بولۇپ، «جەۋھەرجەم» (جۇجەم)نىڭ ئۇرۇقىنى ئۇنىڭغا بېرىپ:

ـــ ئانام كۆز يۇمۇش ئالدىدا ئاتا ـ بوۋىمىزدىن مىراس قالغان بۇ جەۋھەرجەمنىڭ ئۇرۇقىنى ماڭا تاپشۇرۇپ، بۇنى سىزنىڭ ئۆز قولىڭىز بىلەن تېرىشىڭىزنى ئېيتقان. شۇڭا بۇنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تېرىڭ، ـــ دەپتۇ.

ئايپەرى تۇرقاننىڭ تەلىپى بىلەن ئۆسكىلەڭگە جەۋھەرجەمنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تۇرقاننىڭ ئۆيىگە ئاۋارىچىلىك كىلىشكە باشلاپتۇ. بۇنىڭ سەۋەبى تۇرقاننىڭ ئانىسى ئېيتقاندەك، جەۋھەرجەمنىڭ شېخىدىن ياسالغان ئوقيا بىلەن كۇھىقاپتىكى ھېلىقى قارا دۇنىڭ كۆكسىگە ئاتسا، ئۇ شۇ ھامان جېنىدىن جۇدا بولىدىكەن. جەۋھەرجەمنىڭ ياغىچىدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن ياسالغان ئوق ئۇنىڭ ھاياتىغا قىلچە تەسىر كۆرسىتەلمەيدىكەن. شۇڭا، بۇ دۇۋە توختىماستىن ئورمانلارنى، باغلارنى ئارىلاپ، قەيەردە جەۋھەرجەم دەرىخىنى كۆرسە، ئۇنى قۇرۇتۇۋەتمىگۈچە بولدى قىلمايدىكەن. ئەگەر ئۆستۈرگەن ئادەمنى ملۇڭالسا، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالماي قويمايدىكەن. تۇرقان بىلەن ئايپەرى بۇنىڭدىن بىخەۋەر ھالدا كۆچەتنى ۋاقتىدا سۇغىرىپ، ئوغۇتلاپ، ئەتراپىنى يۇمشىتىپتۇ.

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ، جەۋھەرجەم كۆچەتلىرى خېلىلا يوغىناپتۇ. بىر كۈنى ئايپەرى بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئۆسكىلەڭدىكى دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنى تاماشا قىلىپ يۈرسە، ئاسماندا ئەتراپنى كۆزىتىپ يۈرگەن قارا دۇۋە جەۋھەرجەمنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ دەرغەزەپكە كېلىپ، ئۆسكىلەڭگە قاراپ شىددەت بىلەن شۇڭغۇپتۇ. بۇ چاغدا ئايپەرى بالىلىرىغا جەۋھەرجەم كۆچەتلىرىنى كۆرسىتىپ:

ـــ كېلەر يىلى جەۋھەرجەملەر پىشقان چاغدا... ـــ دېيىشىگە ئاسماندىن چۈشكەن دۇۋە ئايپەرىنى تۇتۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. نېمە بولغانلىقىنى تازا ئاڭقىرالمىغان بالىلار:

ـــ ئانا، ئانا ! ـــ دېگىنىچە داد ـ پەرياد كۆتۈرۈپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئىت ھاۋۇشىپتۇ، مۇشۇك مىياڭلاپتۇ، تاي كىشنەپتۇ، خوراز ئاسمانغا قاراپ ئۈچۈپتۇ.

بالىلارنىڭ يىغىسى پەسەيمەپتۇ. تاي چۈلۈڭۈرنى ئۈزۈپ تۇرقانىنى ئىزدەپ كېتىپتۇ. ئىتمۇ تايىنىڭ كەينىدىن كېتىپتۇ. مۇشۇك بالىلارنىڭ ئەتراپىدا مىياڭلاپ ئۇلارنى بەزلەپتۇ. بىر ھازا ئۆتكەندىن

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

كېيىن، تۇرقان قايتىپ كەپتۇ. ئۇ بالىلىرىنى بەزلەپ يىغىدىن توختاتقاندىن كېيىن، بولغان ئەھۋالنى سوراپتۇ. ئۇنىڭ ئوماق قىزى:

— ئاپام «جەۋھەرجەم پىشقان چاغدا...» دېۋىدى، بىر قارا نەرسە ئاپامنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى، — دەپتۇ.

تۇرقان قىزىنىڭ سۆزىدىن ئانىسى ئېيتقان قارا دىۋىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن جەۋھەرجەم كۆچەتلىرىنىڭ يېنىدىن بىردەممۇ ئايرىلماسقا قەسەم قىپتۇ. ئۇ شۇنداق قىلسام، ئايپەرىنى قارا دىۋىنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرالايمەن دەپ ئويلايدىكەن. ئەتىسى ئۇ جەۋھەرجەمنىڭ يېنىدا تۇرسا خوراز ئۇچۇپ كېلىپ ئۆينىڭ تېمىغا قونۇپ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ قېتىم چىللاپتۇ، ئىت ھاۋشىپتۇ، تاي كىشنەپتۇ، مۇشۇك مىياڭلاپتۇ. تۇرقان ئايپالتىنى راسلاپ تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا قارا دىۋە شىددەت بىلەن ئۇچۇپ كېلىپ، بىر تال جەۋھەرجەم كۆچىتىنى يۇلۇپتۇ. تۇرقان پالتا بىلەن دىۋىنى غەزەپ بىلەن چېپىپتۇ. لېكىن پالتىنىڭ بىسى سۇنۇپ كېتىپتۇ، دىۋە ھېچنېمە بولماپتۇ. تۇرقان ئاخىر پالتىسىدىنمۇ ئايرىلىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دىۋە يۇلۇپ تاشلىغان جەۋھەرجەم كۆچىتىنى ئېلىپ قارا دىۋىنى ئۇرغانىكەن، ئۇ بەدەر قېچىپتۇ. تۇرقان قوغلاپتۇ. قارا دىۋە ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. پادىچى يىگىت ئايالىنىڭ «جەۋھەرجەم پىشقان چاغدا...» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپتۇ ۋە يۇلۇپ تاشلانغان كۆچەتكە قاراپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى يەنە خوراز چىللاپتۇ، تاي كىشنەپتۇ، ئىت ھاۋشىپتۇ، مۇشۇك مىياڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇرقان ھېلىقى كۆچەتنى قولىغا ئېلىپ تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇ دىۋە كەلگەن ھامان جەۋھەرجەم كۆچىتى بىلەن تازا كېلىشتۇرۇپ ئۇرغانىكەن، ئۇ ئىككى دومىلاپلا غايىب بوپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تۇرقان قارا دىۋىنىڭ ئۆزىدىن ئەمەس، جەۋھەرجەم كۆچىتىدىن قورقىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىپتۇ ھەمدە ئانىسىنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئوقيا ياسىماقچى بوپتۇ. لېكىن، ئوقيانى قانداق ياساشنى بىلمەپتۇ. دىۋە بىرنەچچە قېتىم كەلگەن بولسىمۇ، تۇرقاننىڭ قولىدىكى جەۋھەرجەم كۆچىتىنى كۆرۈپ قايتىپ كېتىپتۇ. تۇرقاننىڭ جەۋھەرجەمگە بولغان ئىخلاسى كۈچىيىپ، ئۇلارنى تېخىمۇ ئاسراپ ئۆستۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئارىدىن بىر يىل ئۆتۈپتۇ. جەۋھەرجەم كۆچەتلىرى يوغىناپتۇ. نۇرپەرى يەتتە ياشقا كىرىپتۇ. ئۇ ئۆسكىلەڭگە كىرىپ جەۋھەرجەمنىڭ يېڭى نوتىلىرىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپتۇ ۋە ئۇنى قۇچاقلاپتۇ. شۇ چاغدا ئانىسىنىڭ «جەۋھەرجەم پىشقان چاغدا...» دېگەن سۆزى يادىغا يېتىپ، بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ئىككى تامچە ياش ئېقىپ چىقىپ جەۋھەرجەمنىڭ غولىغا تامچىلاپتۇ. شۇ چاغدا خوراز چىللاپتۇ، تاي كىشنەپتۇ، ئىت ھاۋشىپتۇ، مۇشۇك مىياڭلاپتۇ. تۇرقان قولىغا جەۋھەرجەمنىڭ شېخىدىن ياسىغان توقمىقىنى ئېلىپ، تەييارلىنىپ تۇرۇپتۇ. بۇ قېتىم قارا دىۋە ئۇلارغا يېقىنلاشماي، قۇم، شېغىل، توپىلارنى ئۇچۇرۇپ كېلىپ، جەۋھەرجەم دەرەخلىرىنى كۆمۈشكە باشلاپتۇ. تۇرقان دەرغەزەپكە كېلىپ، دىۋىنى توقماق بىلەن ئۇرۇپ قوغلاپتۇ. دىۋە كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار قۇم، شېغىللارنى تازىلاپ، جەۋھەرجەمنى زىيان ـ زەخمەتتىن ساقلاپ قاپتۇ.

ئىككىنچى يىلى نۇرپەرى ئۆسكىلەڭگە كىرىپ، جەۋھەرجەمنىڭ شاخلىرىدا بارماقچىلىك ئاپئاق

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

نەرسىلەرنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەيران قاپتۇ. ئۇ ئۆكسىز نۇرزاتنى چاقىرىپ كېلىپ ئۇنىڭغا ھېلىقى نەرسىلەرنى كۆرسىتىپتۇ. نۇرزات جەۋھەرجەمگە چىقىپ، ئۇ نەرسىلەرنى قولىغا ئېلىپ تارتقانىكەن، ئۇلاردىن سۈزۈك، ئىنچىكە يىپلار سوزۇلۇپ چىقىشقا باشلاپتۇ. ئىككى بالا ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەپتۇ. ئۇ ئەسلىدە نۇرپەرنىڭ كۆزىدىن ئاققان ھېلىقى ئىككى تامچە ياشتىن ھاسىل بولغان پىلە قۇرتلىرى ئىكەن. بۇ قۇرتلار جەۋھەرجەم يوپۇرماقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىپ غوزەك تۇتقانىكەن. بالىلار كۆرگەن يىپ ئەنە شۇ پىلە غوزەكلىرىنىڭ شايىلىرى ئىكەن. بىرئازدىن كېيىن نۇرپەرنىڭ كۆڭلىدە بۇ يىپلاردىن بىرنەرسە توقۇش خىيالى پەيدا بوپتۇ. ئۇ ئۆكسىغا بارلىق پىلە غوزەكلىرىنى ئالدۇرۇپ، يىپلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ، ئالىقانچىلىك رەخت توقۇپتۇ. بۇ ئىش ئۆكسىغىمۇ يېقىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر پارچە گىلەم توقۇپ چىقىپتۇ. بۇ كۈنلەردە تۇرقان جەۋھەرجەمدىن قانداق قىلىپ ئوقيا ياساشنى ئويلاپ يۇرگەنىكەن. ئۇ بالىلىرى گىلەمنى توقۇپ پۈتتۈرگەن كۈنى كېچىسى بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە چەكسىز كەتكەن يايلاقتا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ يىراقتىن ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاينى كۆرۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام قىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئاپتۇ ـ يۇ، لېكىن ئانچە پەرۋا قىلماپتۇ. تۇرقان بوۋايدىن:

ـــ بوۋا، سىلى كىم بولىلا؟ بۇ يايلاقتا يالغۇز نېمە قىلىۋاتىدىلا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا قاراپ:

ـــ مەن سېنىڭ بوۋاڭ، بۇ يەردە سېنى ساقلىغاچ ئوۋ ئوۋلاپ يۇرىمەن، ـــ دەپتۇ. تۇرقان يەنە:

ـــ بوۋا، ئوۋنى نېمە بىلەن ئوۋلايلا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

بوۋاي قولىدىكى ئوقيانى كۆرسىتىپ:

ـــ ئوغلۇم، ئوۋنى مۇشۇ ئوقيا بىلەن ئوۋلايمەن، ـــ دەپتۇ. تۇرقان بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ـــ بوۋا، مەن ئوقيا ياساشنى بىلەلمەي يۇرگەنىدىم، ماڭا ئوقيا ياساشنى ئۆگىتىپ قويسىلا، ـــ دەپ ئۆتۈنۈپتۇ. بوۋاي قولىدىكى ئوقيانى تۇرقانغا كۆرسىتىپ:

ـــ سەن ئۆزۈڭ ئۆستۇرگەن جەۋھەرجەمدىن مۇشۇنداق ئوقيا ياسىساڭ، دۇشمىنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، سۆيۈملۈك ئايالىڭنى قۇتقۇزالايسەن، ـــ دەپتۇ. تۇرقان يەنە:

ـــ بوۋا، ئاشۇ ئوقيانى ماڭا بەرسىلە بولمامدۇ؟ ـــ دەپ قول سۇنۇپتۇ. بوۋاي:

ـــ ئەي ئوغلۇم، پەقەت ئۆز ئەجرىڭ بىلەنلا ھەقىقىي بەختىڭنى تاپالايسەن، ئوقيانى ئۆزۈڭ ياسا! ـــ دەپ كېتىپ قاپتۇ. تۇرقان:

ـــ بوۋا، توختىسىلا، ـــ دەپ توۋلاپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ.

تۇرقان كۆرگەن چۈشىنى ئەسلەپتۇ ۋە ئوقيانى قانداق ياساشنى بىلىۋاپتۇ. تۇرقان ئوقيا ياساشقا ئالدىراپ تاڭ سەھەردىلا ئۆسكىلەڭگە چىقىپتۇ. جەۋھەرجەمنىڭ مەزمۇت شېخىدىن بىر تال كېسىپ، بوۋىسىنىڭ ئوقياسىغا ئوخشىتىپ بىر ئوقيا ياساپتۇ.

چۈش بولغاندا توخۇ چىللاپتۇ، ئات كىشنەپتۇ، ئىت ھاۋشىپتۇ، مۇشۇك مىياڭلاپتۇ. تۇرقان ئوقياسىنى قولىغا ئېلىپ تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ. بۇ قېتىم دېۋە يەرگە چۈشمەي، مۇئەللەقتە تۇرۇپلا ئاغزىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىشقا باشلاپتۇ. دەرغەزەپكە كەلگەن تۇرقان

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

ئوقياسىنى قولىغا ئېلىپ، دۈشمە قارىتىپ ئوق ئۇزۇۋېتىۋ. گەرچە بۇ ئوق قارا دۈشمەنلەك كۆكسىگە تەگمىگەن بولسىمۇ، ئۇنى قاتتىق يارىلاندۇرۇۋېتىۋ. قارا دۈشە يەنە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. شۇ چاغدا نۇرپەرى بىلەن نۇرزات ۋە ئۇلارنىڭ ئىتى بىلەن مۇشۇكى ھېلىقى گىلەمنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغانىكەن، ئۇ ئاستا ـ ئاستا كۆككە كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. تۇرقان بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ تۇرغاندا، ئات كىشىنگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. تۇرقان ئاتنى مىنىشگە ئاتمۇ ئۇچۇپتۇ. ئۇلارغا ئەگىشىپ خورازمۇ ئۇچۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار كۈھىقاپقا بېرىپتۇ. تۇرقان قارا دۈشمەنلەك ئىگىرىغىنىچە دەرۋازا تۈۋىدە ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. دۈشە تۇرقاننى كۆرۈپ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپتۇ. لېكىن ئوت تۇرقانلىق يېنىغا يېتىپ بارماپتۇ. تۇرقان يېنىدىن ئوقياسىنى ئېلىپ، دۈشمەنلەك يۈرىكىنى چەنلەپ ئوق ئۇزۇۋېتىۋ. ئوق دەل جايىغا تېگىپتۇ. شۇ ھامان ئاسمان دەھشەتلىك گۈلدۈرلەپ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپتۇ. ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا جاھان يورۇپ، تۇرقان دۈشمەنلەك ئۆلگەنلىكىنى، دۈشە ماكانى دەرۋازىسىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار دۈشە ماكانىغا كىرىپ، نۇرغۇن جايلارنى ئاختۇرۇپ، ئاخىر بىر غاردىن قەپەسكە سولانغان ئايپەرنى تېپىپتۇ. تۇرقان ئايپەرنىڭ ئېيتقىنى بويىچە قارا دۈشمەنلەك بوينىدىكى ئاچقۇچلارنى ئېلىپ كېلىپ، قارا دۈشە تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنغان نۇرغۇن كىشىلەرنى ۋە ئايالىنى قۇتقۇزۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ تۇرقان بىلەن ئايپەرى تۇلپارغا مىنىپ، بالىلىرى ئۆزلىرى توقۇغان ئۇچار گىلەمگە ئولتۇرۇپ ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەپتۇ. شۇ يىلى دېگەندەك جەۋھەرجەم مېۋە بېرىپتۇ. تۇرقان، ئايپەرى، نۇرپەرى ۋە ئوغلى نۇرزاتلار شېرىن تەملىك جەۋھەرجەمنى لەززەتلىنىپ يەپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ ماكاندا جەۋھەرجەم كۆپلەپ ئۆستۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. كېيىنچە كىشىلەر ئۇنىڭ قوۋزىقىدىن قەغەز كەشىپ قىپتۇ، يوپۇرمىقىدا پىلە قۇرتلىرىنى بېقىپ كىمخاب، تاۋار ـ دۇردۇنلارنى توقۇيدىغان بوپتۇ، غوللىرىدىن ھەر خىل چالغۇ ـ ئەسۋابلارنى ياساپتۇ، شاخلىرىدىن كەتمەنگە دەستە، يا ئوقلىرىنى ياساپتۇ. تۇرپان خەلقى كارىزلارنىڭ قىنىغا ئۇنى ئىشلىتىدىغان، بالىلىرىغا كۆز تەگمەسلىك ئۈچۈن بۆشۈكلەرنىڭ كەرگىلىرىنىمۇ جەۋھەرجەم ياغىچىدىن ياسايدىغان بوپتۇ. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ھازىرمۇ پىچان ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى قۇملۇقتا خوراز چىللىغان، تۇلپار كىشىنگەن، ئىت ھاۋشىغان، مۇشۇك مىياڭلىغان ئاۋازلار ۋە بىر جۈپ يىگىت ـ قىزنىڭ راۋابقا تەڭكەش قىلىپ ئېيتقان ياڭراق ناخشا ساداسى ئاڭلىنىپ تۇرغۇدەك.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا جەۋھەرجەم دېگەن بۇ نام ئۆزگىرىپ جۈجەم، يەنى ئۈجمە بولۇپ قالغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى: پىچان ناھىيە بازىرىدىن توختى تەنەك
(رەتلىگۈچى تۇرپان ۋىلايەتلىك مىللەتلەر ـ دىن ئىشلىرى كومىتېتىدا)